

Beuzelarijen die afhouden van de

Aletta Jacobs is de geschiedenis ingegaan als de eerste vrouwelijke arts en een wereldberoemde feministe. Een kloeke biografie laat overtuigend zien dat ze meer een vrouw van de daad dan van de theorie was. Maar krijgen we ook inzicht in haar persoonlijke drijfveren?

Door Hans Renders

MINEKE BOSCH

EEN ONWRIKBAAR GELOOF

IN RECHTVAARDIGHEID

ALETTA JACOBS 1854-1929

UITGEVERIJ BALANS, 819 P., € 35,-

Aletta Jacobs (1854-1929) wist al op jonge leeftijd dat ze dokter wilde worden. Maar daarvoor moest je natuurlijk geneeskunde hebben gestudeerd en die studie stond niet open voor meisjes. Daarom schreef ze minister Thorbecke persoonlijk aan om toegelaten te worden als student aan de Rijksuniversiteit Groningen. In 1878 deed ze haar artsexamen en een jaar later promoveerde ze. Ze vestigde zich als arts in Amsterdam en raakte al snel betrokken bij de Vrijdenkersvereniging De Dageraad. Ze schreef in het gelijknamige tijdschrift artikelen over vrouwenkiesrecht en was medeoprichter van de Nieuw Malthusiaanse Bond (die het gebruik van voorbehoedmiddelen propageerde). Kortom, Aletta Jacobs was al feministe voordat deze term voor Nederland door Wilhelmina Drucker in 1894 gemunt werd. Toch hield zij zich opvallend afzijdig op wat wel de mijlpaal en het ijkpunt van de zich ontwikkelende vrouwenbeweging wordt genoemd: de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid van juli tot september 1898.

Het was ook niet Jacobs, maar de tweede vrouwelijke arts in Nederland Catharine van Tussenbroek die dit congres toesprak, met haar rede 'Over het tekort aan levensenergie van onze jonge vrouwen en meisjes'. En ook

was het Van Tussenbroek, en niet Jacobs, die in de populaire feministische roman *Hilda van Suylenburg* (1898) van Cécile Goekoop-de Jong van Beek en Donk geportretteerd werd. In haar zojuist gepubliceerde biografie van Aletta Jacobs maakt Mineke Bosch duidelijk dat Jacobs meer een vrouw van de daad was en minder een theoretisch onderlegde feministe. 'Misschien is haar bijdrage aan het feminisme van de jaren negentig nog wel het best te karakteriseren als die van de "ingezonden-briefschrijver" die – hoe puntig en onderhoudend ook – niet zozeer een eigen maatschappijvisie ontwikkelde of een collectief standpunt verwoordde, maar steeds op persoonlijke titel reageerde op de gebeurtenissen om haar heen.'

In 1899 verscheen haar vaak herdrukte 'lijfboek' *De Vrouw. Haar bouw en haar inwendige organen*. In hetzelfde jaar gevolgd door *Vrouwenbelangen. Drie vraagstukken van actueelen aard*. In dat laatste boek verzette zij zich onder meer heftig tegen het heersende idee van prostitutie als 'noodzakelijk kwaad'. In talloze artikelen en voordrachten wees zij behalve op de maatschappelijke onwenselijkheid van prostitutie ook op de medische gevaren, zoals besmetting met geslachtsziekten. Jacobs heeft als arts het feminisme een krachtige impuls gegeven, onder meer doordat zij lichamelijke klachten van winkelmisjes wist te verbinden met hun arbeidsomstandigheden. Dat stuitte op veel weerstand maar door haar toedoen is ervoor gezorgd dat er zitplaat-

sen voor vrouwelijk winkelpersoneel voorgeschreven werden. De echte wettelijke voorziening kwam er overigens pas in 1920.

Het meest tot de verbeelding sprekend is Jacobs' strijd voor het vrouwenkiesrecht. Al in 1883 deed zij een verzoek om op de kiezerslijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen te komen. Zij had ontdekt dat er voor vrouwen daartoe geen enkel formeel beletsel in de wet was opgenomen. Dat kon wel zo zijn, maar ze mocht toch niet op de lijst. Ook niet toen ze daarover procedeerde tot aan de Hoge Raad. Jacobs liet het er niet bij zitten en werd actief in de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht en deed redactiewerk voor het *Maandblad van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht*. Samen met haar man, de radicaal Carel Gerritsen, was ze betrokken bij de oprichting van de Vrijzinnig-Democratische Bond, die onder meer het algemeen kiesrecht voor mannen én vrouwen nastreefde. In Nederland lukte dat uiteindelijk in 1917 toen bij grondwet voorzien werd in het passief en actief kiesrecht voor vrouwen. Die verdienste is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan Jacobs.

Vanaf de eeuwwisseling was Jacobs een internationaal vermaard feministe die talloze 'propagandareizen' maakte om de rechten van de vrouw te bepleiten. Ze trok naar Londen, Berlijn, Stockholm en voor de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht maakte ze studiereizen naar Afrika en Azië. In augustus 1915 werd Jacobs zelfs ontvangen door de Amerikaanse president Woodrow Wilson. Dit bezoek leverde een vriendelijk briefje van de president op aan een van Jacobs' medestrijdsters: 'You may be sure that it gave me great pleasure to meet so interesting a woman.' Het is typerend voor Jacobs dat ze in haar in 1924 gepubliceerde *Herinneringen* zo aan de buitenkant blijft van haar leven. Ze laat vooral officiële bronnen vertellen wat die van haar vinden (zoals in het briefje van Wilson) maar hoe ze zelf deze toch indrukwekkende ervaringen heeft ondergaan, blijft duister. Dat bezwaar van aan de buitenkant blijven, geldt ook voor de biografie van Bosch.

De biografie onderkent weliswaar het

probleem van het niet-persoonlijke en soms zelfs onwaarachtige van Jacobs in haar *Herinneringen*, maar veel moeite om dit te verklaren, heeft Bosch zich niet gegeven. Het lijkt erop dat Jacobs een permanente angst had dat het nageslacht zich met beuzelarijen onledig zou gaan houden. Haar man Carel Gerritsen komt er niet alleen bekaaid af, maar ook vernietigde ze al zijn brieven na afronding van *Herinneringen*. Als Jacobs vertelt over mensen die belangrijk zijn geweest in haar leven, schrijft ze dat op in een anonimiserende en afstandelijke mededeling: 'Langzamerhand raakte ik bekend met eenige families, die op vrije Zondag-middagen hun huis voor mij openstelden en mij daardoor de gelegenheid schonken, in een prettige omgeving de ernstige zware studie af te wisselen met verpozing, passend bij mijn leeftijd. Ik heb toen van mijn Amsterdamsche kennissen véél vriendschap onderhouden.'

Bosch begint haar biografie met een verhandeling over bronnen. Zij beweert dat 'door de gegenderde preoccupaties van geschiedschrijvers' uitspraken over Jacobs 'vrijwel alleen ge-

Als het even over de moeder van Jacobs gaat, kapt Bosch dit meteen af

baseerd' zijn op *Herinneringen*. Dat zet de zaak aardig op spanning, want vrij vertaald staat hier dat de autobiografie van de feministische Aletta Jacobs te klakkeloos door feministische onderzoekers is geloofd. Dat is een mooi maar zeker geen uniek uitgangspunt voor een biograaf. Angenies Brandenburg bijvoorbeeld achtte de autobiografie *Omzien in verwondering* van Annie Romein-Verschoor zo onbetrouwbaar dat ze besloot er voor haar biografie geen gebruik van te maken. Door die beslissing overtuigend toe te lichten in diezelfde biografie maakte ze er natuurlijk toch gebruik van om ons uit te leggen waar en waarom Annie Romein-Verschoor onwaarheid sprak. Bosch acht *Herinneringen* ook een onbetrouwbaar boek, daarover publi-

grote strijd

Carrie Chapman Catt en Aletta Jacobs (met paraplu) op het station van Shanghai, 1912

ceerde ze al eerder, maar toch scheidt deze onbetrouwbare bron zevenhonderd pagina's lang door haar biografie. Op zo'n manier dat je je afvraagt of zij weleens een biografie gelezen heeft voordat ze er een ging schrijven. Nog los van haar inleiding die bol staat van jargon, wemelt haar boek van frasen als 'in het vorige hoofdstuk werd al even gereleveerd', 'zoals ik elders eens heb gezegd' en andere doorwrochte stijlbloempjes. Haar boek krijgt vaak de trekken van een onder-onsje door de vele 'relatiepluimpjes' aan collega-onderzoekers in de lopende tekst, die – als ze al gemaakt moeten worden – toch in de noten thuishoren.

Een aantrekkelijke biografie verduidelijkt het publieke leven van de beschrevene met behulp van persoonlijke informatie. Bosch werkt steeds de andere kant uit. Als het even over de moeder van Aletta Jacobs gaat, kapt ze dit meteen af met een lesje over wordingsgeschiedenissen van feministische vrouwen waarin de moeder er vaak slecht af komt. En om dat toe te lichten, komt ze niet terug bij de moeder van Jacobs, maar vervolgt ze met een lang citaat van Emilie Knapert, de oprichtster van het Volkshuis in Leiden die 'een aparte beschouwing over deze kwestie' publiceerde. In *Herinneringen* wordt niet gesproken over Jacobs' bemoeienis met Nosokómos, een vereniging die de belangen van verpleegsters en verple-

gers behartigde. Bosch doet dat gelukkig wel. Een van Jacobs' medebestuurders was de arts en schrijver van naturalistische romans Arnold Aletrino. Het commentaar van Bosch op deze samenwerking tussen Jacobs en de flamboyante Aletrino: 'Vanaf 1900 komen zij geregeld samen voor in de bronnen.'

Het lijkt wel alsof Bosch overduwen beducht is geweest voor het (door haarzelf ook genoemde) Matthew-effect, het verschijnsel dat aan wie eenmaal beroemd is nog meer wordt toegeschreven dan de persoon heeft gedaan. Lange hoofdstukken kabbelen voort over congressen, correspondenties en reizen, maar nooit wordt aan de hand van een sprekend voorbeeld duidelijk gemaakt dat bepaalde verworvenheden toch echt aan Aletta Jacobs te danken zijn. Steeds heeft zij een aandeel hier en een duwtje daar gegeven waarmee de verworvenheden van de vrouw een stapje dichterbij zijn gekomen. In die zin is deze biografie wel een beetje debunking. Aletta wordt met haar voeten op de grond gezet. Maar ook weer niet echt. We weten dat zij na de dood van haar enige kind een pleegzoon in huis nam, Charles. De jongen heeft jarenlang bij haar en Gerritsen in huis gewoond, maar in haar autobiografie schrijft ze er geen woord over. De biografie merkt het op, maar doet verder niets met dit gegeven. Wel blijkt uit een paar tussenzinnetjes dat de relatie tussen Aletta en Charles vaak moeizaam was.

Uit niets blijkt dat Bosch nieuw of

verrassend bronnenmateriaal heeft aangeboord. Zelfs een artikelenserie over een fietstocht van Jacobs en haar man in *De Telegraaf* wordt door toeval achterhaald. Om uit te vinden wanneer Jacobs haar praktijk precies opgaf, heeft Bosch 'steekproefsgewijs' de *Geneeskundige Jaarboekjes* geraadpleegd. Zouden er nergens sprekende

Jacobs vernietigde al de brieven van haar man

details over haar publieke optredens in krantenartikelen of brieven hebben gestaan? Over haar bezoek aan de Amerikaanse president bijvoorbeeld. Of als ze in Praag een zaal met zevenhonderd enthousiaste luisteraars toespreekt. Zaten daar geen verslaggevers bij? Aan het einde van haar leven, zo blijkt aan het einde van de biografie, krijgt Jacobs regelmatig bezoek van een oud studiegenoot, 'de eerste man die een ernstige aanval op mijn hart heeft gewaagd'. Daar wisten wij nog niks van! En wat heeft dat voor Jacobs betekend toen ze jong was? Heeft Bosch ernaar gezocht of is ze net als Jacobs de mening toegedaan dat dit soort beuzelarijen maar afhouden van de grote strijd?

Dit is geen biografie. De persoon Jacobs blijft een vreemde. Haar feministische strijd wordt niet van een persoonlijke motivatie voorzien. Die zou op zijn plaats zijn, want haar particuliere wederwaardigheden als vrouwelijke student, als arts, als pro-

movenda en als activiste waren weliswaar baanbrekend maar veel weerstand heeft ze er nooit bij ondervonden. Dat is een interessante vaststelling omdat juist de feministische emancipatiestrijd gekenmerkt wordt door het adagium 'het persoonlijke is politiek'. Het zou toch op zijn minst de moeite waard zijn geweest enige aandacht te geven aan het beeld, tenminste in deze biografie, dat het bij Jacobs andersom was. Buiten de politiek was er weinig persoonlijks. In haar inleiding schrijft Bosch wel dat ze 'haar' verhaal heeft verteld, maar na lezing van dit boek moet vastgesteld worden dat we niets meer over Aletta Jacobs en haar persoonlijke drijfveren weten dan daarvoor. Een maand nadat Aletta Jacobs op 10 augustus 1929 overleed, verscheen het *Maandblad* met een rouwnummer 'geheel gevuld met vaak persoonlijk getinte herinneringen', die de biografie niet de moeite waard vindt te parafaseren.

Je kunt vaststellen dat Bosch in een verdienstelijke studie de geschiedenis heeft geschreven van de strijd om het kiesrecht voor vrouwen. In haar nawoord onthult Bosch dat ze aan dit boek over de emancipatie van vrouwen of de integratie van vrouwen in de Nederlandse samenleving heeft gewerkt, 'in de hoop de parameters van de vaderlandse geschiedenis (of ons collectief geheugen) enigszins bij te stellen'. Wat zou ze daarmee bedoelen? In de zevenhonderd pagina's die aan deze opmerking voorafgaan is nergens te lezen wat er mis is met de huidige 'parameters van de vaderlandse geschiedenis'. **LN**